

GAIUS IULIUS CAESAR

ZÁPISKY O VOJNE V GALII

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

3. zväzok

Gaius Iulius Caesar

Zápisky o vojne v Galii

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Translation © Jozef Hrabovský 1966, 1988, 2008
Prologue © Alexandra Mallá-Dekanová 1988, 2008
Cover design © Dušan Babjak
Slovak edition © Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o.,
Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
http://www.vsss.sk

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry SR

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV, spol. s r. o.

Z latinského originálu C. Iulii Caesaris Belli Gallici libri VII und A. Hirtii liber VIII, Verlag B. G. Teubner, Leipzig – Berlin 1918, preložil a poznámky napísal Jozef Hrabovský
Úvodnú štúdiu napísala Alexandra Mallá-Dekanová
Zodpovedná redaktorka Viera Švenková
Obálka Dušan Babjak
Sadzba a tlač ETERNA Press, s. r. o.
Vydanie tretie, vo Vydavateľstve Spolku slovenských spisovateľov prvé
Printed in Slovakia

ISBN 978–80–8061–312–9

NA ÚVOD

Galius Iulius Caesar patrí s Alexandrom Macedónskym k tým osobnostiam antiky, ktoré sa stali súčasťou európskeho historického vedomia. Geniálny vojvodca, politik a štátnik, ktorého činnosť ukončila jednu epochu rímskych dejín a začala i predstihla celý ďalší vývoj, pritom muž, ktorému nič ľudské nebolo cudzie, cieľavedomý aj impulzívny, chladnokrvný taktik i trocha dobrodruh, prísny, tvrdý až krutý aj neočakávane milosrdný a láskavý, no predovšetkým človek vo všetkých ohľadoch veľkorysý, ktorému bola akákoľvek malichernosť, často rozhlodávajúca aj veľké činy, bytostne vzdialená.

Táto osobnosť, prirodzene, priťahovala pozornosť súčasníkov i nasledujúcich generácií až podnes. Strany venované Caesarovi v odborných, populárno-vedeckých a beletristických dielach sa už rátajú na státisíce. Medzi najslávnejších Caesarových životopiscov patrí okrem Gréka Plutarcha a Rimana Suetonia – zakladateľov tradície – napr. aj Napoleon III., ktorý v intenciách svojho slávneho strýka napísal trojzväzkové Dejiny Iulia Caesara (Paríž 1865 – 1866). Caesara si zvolil za svojho favorita i významný nemecký historik Theodor Mommsen. Jeho sugestívny oslavný portrét Caesara v Rímskych dejinách (Lipsko 1853 – 1855) ovplyvnil tak či onak všetkých ďalších historikov. Z novších historických prác môžeme spomenúť vynikajúce dielo Luciana Canforu (český preklad Vyšehrad 2007), ktorého podtitul Demokratický diktátor akoby charakterizoval metódu autora, snažiacu sa postihnúť, dokumentovať i hľadať prameňmi podložené odpovede na často protirečivé postoje, činy a vyjadrenia nielen Gaia Iulia Caesara, ale v súvislosti s ním aj jeho spolupútnikov, historikov a interpretátorov.

Náš čitateľ má pomerne dosť možností oboznámiť sa s Caesarovým životom, s hodnotením jeho významu a s érou konca rímskej republiky v dielach encyklopedických, historických, populárno-vedeckých aj beletristických.

Na jednej strane teda môžeme smelo povedať, že dnes je málokto, kto by vôbec nepoznal meno Iulia Caesara. U nás sa už deti učia, že jeho prímenie Caesar žije v európskych jazykoch ako všeobecné meno cisár, cár, Kaiser a Caesarove výroky „kocky sú hodené" alebo „prišiel som, uvidel som, zvíťazil som" už majú takmer platnosť príslovíí. Kým však v generácii našich otcov a dedov mal každý maturant svoj osob-

ný, dôverný vzťah aj k Caesarovi-autorovi, spojený so spomienkami na radostné víťazstvo vybojované s prvými vetami jeho Zápiskov o vojne v Galii, z povedomia povojnových generácií sa Caesar-spisovateľ postupne vytratil. Caesarov literárny odkaz, v mnohých smeroch jedinečný medzi zachovanými latinskými dielami, i jeho činnosť kultúrno-osvetová si však istotne našu pozornosť zaslúžia.

Gaius Iulius Caesar pochádzal zo starej patricijskej rímskej rodiny. Po otcovi odvodzoval svoj pôvod, oslávený neskôr Vergiliovou Aeneidou, priamo od Venuše a rodičia mu poskytli aj primerané vzdelanie. Jeho súkromným učiteľom gramatiky a rétoriky bol Marcus Antonius Gnipho, pôvodom z Galie, ktorého spomína Suetonius v Životopisoch slávnych gramatikov. Vzdelanie si neskôr (roku 76 pred n. l.) doplnil štúdiom u Apollonia Molóna na Rodose, u ktorého pobýval roku 78 pred n. l. aj Cicero. Rodoská škola sa preslávila svojou zjednodušenou, zmiernenou podobou tzv. ázijského rečníckeho štýlu, pompézneho, bohatého, ozdobného, s dlhými perióda mi a rytmickým zakončením kól. Sám Molón kládol dôraz na štylistiku a prednes.

Na Rodose bola aj filozofická škola stoika Poseidonia, ktorú s obľubou navštevovali rímski mladíci z dobrých rodín – medzi jej poslucháčov patrili aj Cicero a Pompeius. Táto škola zohrala dôležitú úlohu v rozšírení stoickej filozofie do Ríma. Poseidonios napísal okrem iného aj pokračovanie Polybiovej Rímskej histórie a svojimi názormi na vývoj sveta aj svojím záujmom o etnografiu barbarských národov silne ovplyvnil celú ďalšiu rímsku historiografiu, medzi prvými Caesara.

Študijné pobyty rímskej mládeže na gréckych školách sú príznakom celkovej kultúrnej klímy prvého storočia pred n. l. Minulosťou už boli časy, keď sa grécke vzdelanie, spisovateľská činnosť a vôbec činnosť duševná pokladali za prejav zmäkčilosti, ktorá bola cudzia a vzdialená rímskej povahe a mravom. Grécko-rímska kultúrna a umelecká syntéza, spojenie gréckeho pôvabu, elegancie formy s rímskym činorodým duchom, prinášala v tvorivej atmosfére, ktorú ešte neobmedzovala a neusmerňovala politika cisárskeho dvora, prvé zrelé plody.

Typickou črtou rímskej kultúry sa stalo práve ustavičné hľadanie vzorov v helénskej a helenistickej kultúre, rímska „imitatio". Ak je teda v tomto období na všetkých frontoch literatúry zrejmý zápas o „pravé" umelecké postupy, je len prirodzené, že v konkrétnej podobe sa prejavil ako zápas prívržencov klasických, tradičných, starých vzorov, Homéra a Ennia a atickej prózy a rečníctva (najmä strohého Lysia) s prívržencami prevládajúceho ázijského štýlu a smeru, zvaného „nový", hoci napodobňoval vzory tzv. alexandrijskej moderny staré už takmer dvesto rokov. Toto súperenie, opakujúce sa v tej či onej podobe v celom nasle-

dujúcom kultúrnom vývoji, takisto prispelo v nemalej miere k pozdvihnutiu umeleckej úrovne literárnej produkcie.

Na poli básnickom vznikol v tradičnej forme myšlienkovo výnimočný Lucretiov didakticko-filozofický epos O podstate sveta (De rerum natura), ako aj prvá subjektívna lyrika, vlastne jediná v našom chápaní, ktorej autorom bol C. Valerius Catullus. V próze položil v oblasti rečníctva, filozofie a výchovy základy európskej „humanitas" M. Tullius Cicero. M. Terentius Varro je zasa svojím monumentálnym dielom prvý z nespočetných rímskych encyklopedistov. Iba histórii táto éra plná vzrušeného politického boja, občianskych vojen, otrockých povstaní nežičila. Po nesmelých pokusoch starších analistov motivovaných vlastenectvom a po takmer vedeckom diele Gréka Polybia a jeho spomínaného nasledovateľa Poseidonia ocitla sa rímska historiografia prvého storočia pred n. l. akoby v závoze. Na jednej strane sa mladší analisti (Q. Claudius Quadrigarius, Valerius Antias a iní) usilujú zaodieť do príťažlivejšieho a ozdobnejšieho rúcha dávne rímske dejiny často bez ohľadu na historickú pravdu. Na druhej strane vznikajú politicky tendenčné diela, či už tzv. historiae zaoberajúce sa úsekom súčasných dejín (Sallustius), alebo diela memoárové, autobiografické, nazývané commentarii (C. Sempronius Gracchus, P. Rutilius Rufus, L. Cornelius Sulla). Až v nasledujúcom období poskytol tzv. Augustov mier to pravé ovzdušie a nevyhnutný odstup pre vznik väčšieho syntetického historického diela, ktoré našlo usilovného, vlastenecky zapáleného aj literárne nadaného, i keď neveľmi kritického autora v Titovi Liviovi.

Atmosféra umeleckého zápasu, varu, kvasu bola mohutnou inšpirujúcou silou pre Caesarov vrodený literárny talent zušľachtený vzdelaním a usilovným cvikom, ktorý ho po celý jeho život podnecoval a pudil k tvorbe. Ako mnohí jeho vzdelaní súčasníci, ktorí sa dali zlákať módnym trendom učených básnikov (poetae docti), aj Caesar skúšal písať poéziu. Vieme, že v mladom veku napísal tragédiu Oidipus a báseň Herkulova chvála (Laudes Herculi). Neobmedzil sa len na tieto mladícke pokusy. Ešte v roku 46 pred n. l. na ceste do Hispánie, kde ho čakala vojna s Pompeiovými synmi, napísal báseň Cesta (Iter). Poézia však nebola jeho pravou doménou. Tacitus v Dialógu o rečníkoch uvádza, že jeho básne postihol šťastnejší osud ako Cicerónove len preto, lebo o nich málokto vedel.

Caesarove rečnícke kvality však uznával aj Tacitus. Z rozličných odkazov poznáme aspoň názvy jeho rečí: Proti Gnaeovi Corneliovi Dolabellovi, Za Plautiov návrh zákona, Pohrebná reč za tetou Iuliou, Pohrebná reč za manželkou Corneliou, Proti prétorom Memmiovi a L. Domitiovi, Na obhajobu Bitýnčanov, Za Decia Samnita. Caesar bol v rečníctve v súlade so svojou povahou zástancom jasného vecného atického

štýlu. Napriek rozdielnemu názoru si pre svoju čistú reč a eleganciu vyslúžil chválu aj od Ciceróna. Ten si svoj pôvodný bombastický ázijský štýl zdisciplinoval na Rodose a neskôr zdokonalil napodobnením Demosthena. V Brutovi napríklad uvádza: „Caesar však postupuje metodicky a nahrádza chybný a skazený jazykový úzus čistým a neskazeným. Tým, že ku kráse, ktorá spočíva v starostlivom výbere slov – tento výber je veľmi potrebný pre rečníka, ale aj pre každého slobodného rímskeho občana –, pripája nevyhnutné rečnícke ozdoby, dosahuje podobný účinok, ako keď postavíme krásny obraz do výhodného svetla. A keďže mu prináleží táto mimoriadna chvála, neviem o nikom, komu by sa nevyrovnal aj v ostatných rečníckych prednostiach. Má skvelú výrečnosť, bez najmenšieho manierizmu, jeho hlas, gestá a celý zovňajšok vyvolávajú vznešený a ušľachtilý dojem.“ Podobne ho hodnotí aj veľký znalec rečníctva Quintilianus: „Pokiaľ ide o Gaia Caesara, keby sa bol venoval len činnosti na fóre, bol by jediným z našich rečníkov, koho by sme mohli postaviť proti Cicerónovi. Má takú veľkú silu, taký ostrovtip, vzrušenie, že je jasné, že hovoril s rovnakou smelosťou, s akou bojoval. Všetky tieto jeho prednosti sú ešte ozdobené pozoruhodnou eleganciou jazyka, na ktorej si dával veľmi záležať.“

S rečníckou praxou súvisí Caesarov teoretický spis O analógii (De analogia). Napísal ho asi na podnet Cicerónovho dialógu O rečníkovi v roku 54 pred n. l., keď sa vracal cez Alpy do Galie k vojsku, ako to farbisto podal Fronto: „Predstav si Caesara, že v najkrutejšej galskej vojne napísal okrem mnohých kníh vojenských aj dve punktičkársky prepracované knihy o analógii. Uprostred lietajúcich striel, za trúbenia poľníc píše, ako treba skloňovať, kde je v slovách prídych a aké sú slovné druhy!“

Caesar v tomto spise zasiahol do dlhotrvajúceho jazykovedného sporu analógia kontra anomália. Spor vznikol tým, že niektorí gramatici (alexandrijská škola na čele s Aristarchom), keď objavili pravidelnosť gramatických tvarov, povýšili pravidlo na absolútny zákon jazyka. To, prirodzene, vyvolalo reakciu tzv. anomalistov (pergamská škola, Krates z Mallosu), ktorí hlásali úplnú živelnosť jazykového vývinu a podriadenosť jazykovému úzu. Mimochodom, bol to práve Krates z Mallosu, ktorý vraj u Rimanov vzbudil záujem o jazykovedu, keď si nešťastnou náhodou ako člen posolstva v Ríme asi v roku 168 pred n. l. zlomil nohu a nútené zdržanie využil na bohatú prednáškovú činnosť.

Caesar v dvoch knihách (prvá o písmenách a slovách, druhá o nepravidelnostiach v ohýbaní) s preňho typickým zápalom presadzoval zákonitosť, pravidlo, analógiu v jazyku. Bránil čistotu latinčiny proti novotvarom, archaizmom, barbarizmom, proti všetkému, čo sa priečilo jej prirodzenosti a prostote. V tomto diele formuloval aj známu myš-

lienku: „Novému a nezvyčajnému slovu sa treba vyhýbať tak ako skalám v mori" (Gellius 110, 4). Tým však v skutočnosti aj on priznal moc jazykovému úzu.

Spor sa asi o storočie neskôr ukončil prirodzeným kompromisným stanoviskom, že v jazyku podobne ako v prírode sú pravidelnosť a rozdielnosť neoddeliteľne späté. Jeho praktickým výsledkom bolo stanovenie základných tvaroslovných vzorov a poznanie výnimiek, nevyhnutný predpoklad kompletnej formálnej jazykovej analýzy. Práve z tohto praktického hľadiska bolo Caesarovo dielo významné. Neskorší gramatici veľmi často citujú ním uvedené príklady rozličných pravopisných a tvaroslovných detailov a odvolávajú sa na neho ako na klasický kánon.

Aj ďalšie prozaické dielo, o ktorom vieme, politický pamflet Anticatones napísal Caesar v bojových podmienkach, v poľnom vojenskom tábore pri Munde v roku 45 pred n. l. Odpovedal ním na Cicerónovu reč, ktorou oslávil „martýra republiky" Catóna Utického, Caesarovho úhlavného nepriateľa. Je typickou ukážkou Caesarovej veľkorysosti, že spis venoval svojmu politickému odporcovi Cicerónovi, ktorého rečnícke umenie dokonca vychválil v úvode.

Caesarovo autorstvo spisu O hviezdach (De astris) podľa astronomických prác Sosigena je sporné. Isté však je, že to bol Caesar, kto roku 46 pred n. l. urobil reformu kalendára a zaviedol tzv. juliánsky kalendár – čin, ktorý by sám osebe zaručil svojmu pôvodcovi nesmrteľnosť.

Podobný charakter malo i jedno z jeho prvých rozhodnutí po tom, čo sa ujal konzulátu roku 59 pred n. l., príkaz zverejňovať rokovania v senáte, tzv. acta senatus, ku ktorým sa čoskoro pridružili tzv. acta populi, akési denné správy, prakticky prvé známe noviny na svete. Kým acta populi vychádzali nepretržite až do založenia Konštantínopolu (roku 330 n. l.), rokovania v senáte zakázal zverejňovať už Caesarov úzkoprsejší adoptívny syn Octavianus Augustus. Na jeho príkaz boli ako prohibitá zničené aj zbierky Caesarových listov. Z nich sa len šesť zachovalo medzi Cicerónovými listami Atticovi.

Z celej Caesarovej literárnej tvorby máme okrem spomenutých listov iba dva nedokončené spisy: sedem kníh Zápiskov o vojne v Galii (Commentariorum belli Galici libri VII) a tri knihy Zápiskov o občianskej vojne (Commentariorum belli civilis libri III). Vlastné Caesarove Zápisky nezachytili ani celý jeho pobyt v Galii, ani celú občiansku vojnu. Vzniklo preto niekoľko spisov, ktoré ich mali doplňovať. Aulus Hirtius, Caesarov dôstojník, napísal pravdepodobne časť ôsmej knihy Zápiskov o vojne v Galii, v ktorej opísal udalosti z rokov 51 – 52 pred n. l. V predhovore k tejto knihe uvádza, že napísal aj pokračovanie Zápiskov o občianskej vojne až po Caesarovu smrť, ale nevieme, či to nao-

zaj urobil. Zachovali sa nám však ešte tri menšie spisy: Alexandrijská vojna (Bellum Alexandrinum) sa končí bitkou pri Zele roku 47 pred n. l. a Caesarovým návratom, Africká vojna (Bellum Africanum) s bitkou pri Thapse roku 46 pred n. l. a Hispánska vojna (Bellum Hispaniense) s bitkou pri Munde roku 45 pred n. l. Autorov týchto dodatkov nepoznáme a pri súčasnom stave svedectiev ich ani nemôžeme spoľahlivo identifikovať. Umelecká úroveň doplnkov je rozdielna, v každom prípade nižšia ako diel Caesarových, hoci je zrejmé úsilie autorov napodobniť Caesarov štýl. Všetky tieto spisy spolu s Caesarovými Zápiskami tvoria tzv. Corpus Caesarianum a v tejto podobe sa nám aj zachovali.

Podľa najnovších výskumov sa považuje za najpravdepodobnejšie, že Caesar mienil pokračovať v zápiskoch „commentationes", ktorých primárnou funkciou mala byť prijateľná a priaznivá prezentácia vlastnej politiky a vojenských aktivít. Podklady k zápiskom – vojenskú veliteľskú agendu, vlastné postrehy, pozorovania, správy predkladané senátu, záznamy rokovaní a podobne – si zhromažďoval priebežne, plánujúc ich neskôr upraviť a zaradiť do jednotného toku rozprávania, pričom v galských zápiskoch máme k dispozícii už takúto spracovanú verziu, kým Zápisky o občianskej vojne predstavujú dielo takpovediac v procese zrodu.

Terajšiu podobu dal Caesar Zápiskom o vojne v Galii v zime v rokoch 52 – 51 pred n. l. v Galii v meste Bibrakte tesne po porážke hlavného odporu celogalského povstania pod vedením Vercingetorixa. Pri písaní postupoval analisticky, t. j. opisoval udalosti rok po roku, pričom každému roku venoval jednu knihu (sedem kníh zachytáva udalosti rokov 59 – 52 pred n. l.). Táto metóda, ktorej sa pridržiavali takmer všetci antickí dejepisci, hoci ich obmedzovala a nútila ich často násilne pretŕhať tok udalostí, pôsobí v Zápiskoch prirodzene, pretože je v súlade s organizáciou vojenských výprav. Tie sa, okrem výnimiek vyvolaných odporom Galov, na zimu vzhľadom na prírodné podmienky prerušovali. Aj Caesar končí spravidla každú knihu rozmiestnením légií do zimných táborov, zatiaľ čo sám sa v zimnom čase venoval záležitostiam provinčnej správy, predovšetkým súdnictvu a svojim politickým záujmom.

Caesar opisoval teda udalosti tak, ako sa odohrali, jednu po druhej. Ak vezmeme do úvahy zdanlivú jednotvárnosť vojenských akcií, ktoré sú hlavným obsahom diela, musíme tým väčšmi obdivovať majstrovstvo, s akým sa vedel úspešne vyhnúť monotónnosti a únavnosti premyslenou kompozíciou jednotlivých kníh i celého diela. Čitateľa zaujme a jeho záujem si nielen udrží, ale dokáže ho vystupňovať až do úplného napätia.

Každá kniha je relatívne samostatným celkom väčšinou s viacerými dejovými vyvrcholeniami, spravidla bitkami. Tie podáva autor s pat-

ričným nadhľadom veliteľa, neopomínajúc detaily, jednotlivé epizódy, takže konečný obraz je plastický a veľmi živý. Aj jednotlivé vojenské akcie majú často charakter kompozičných celkov. Napríklad obliehanie tábora Quinta Tullia Ciceróna Nerviami v piatej knihe je zobrazené s mimoriadnym citom pre dramatickosť: nevydarená lesť Galov, obliehanie rímskeho tábora, epizóda s Titom Pullónom a Luciom Verenom, rastúce zúfalstvo, vyslanie maskovaného posla k Caesarovi žiadať pomoc, Caesarove prípravy, povzbudzujúca odpoveď Caesarova takmer nedoručená, Caesarova lesť, víťazstvo.

Vzrušujúce, dynamické bojové časti striedajú opisy krajiny, národov, kmeňov, ich zvykov, spôsobu života, vojenskej techniky a podobne. Ani statické exkurzy tohto druhu však nie sú samoúčelné. Majú priamy vzťah k opisovaným udalostiam: podmieňujú bojové úspechy či neúspechy, Caesarove rozhodnutia, voľbu taktiky. Autor napríklad opisuje lode a spôsob boja Venetov, aby ukázal, prečo bolo rímske loďstvo spočiatku neúspešné, a podčiarkuje tak aj dôvtipnosť Rimanov, ktorá viedla k ich víťazstvu: ťažkým plavidlám Venetov, ktorým rímske ľahké bojové lode postavené ad hoc nedokázali čeliť, špeciálnym zariadením strhávali plachty, čím ich spravili neovládateľnými. Opis stavby galských hradieb s ich mimoriadne pevnou konštrukciou uvádza zas zdĺhavé obliehanie. Fascinujúci etnograficko-sociologický exkurz opisujúci život Galov a Germánov je zas svojím spôsobom vysvetlením príčin ich konečnej porážky a svedčí o dôslednosti, prezieravosti a cieľavedomosti Caesara, vojenského veliteľa i správcu provincie.

Tradičným kompozičným oživením sú reči, ktoré boli v antickej historiografii veľmi obľúbené. Aj tu musíme konštatovať, že Caesar sa nedal zviesť – ako to bolo bežné a čitatelia to priam očakávali – k predvádzaniu svojho nemalého rečníckeho umenia, ale vedel zachovať mieru, vyváženosť a predovšetkým funkčnosť, zachovávajúc pri tom žánrový rámec zápiskov tým, že reči uvádza v nepriamej, komentovanej forme. Proporčne je najviac prehovorov v prvej knihe, čo je odrazom Caesarovej prevažne diplomatickej činnosti v prvých mesiacoch pôsobenia v Galii. Tu je aj najdlhšia a najprepracovanejšia Caesarova reč k vojakom pri Vesontione, ktorá sa stala vzorom pre mnohé školské štylistické cvičenia. Reči majú svoju úlohu: Caesar nimi odhaľuje motiváciu vojenských akcií a charakterizuje nimi rečníkov.

Pri čítaní Zápiskov o vojne v Galii napriek relatívnej uzavretosti jednotlivých kníh sústavne cítiť celkový jednotiaci plán. Podrobenie Galie sa začína akoby spojencami a okolnosťami vynúteným zásahom do mimoprovinčných záležitostí pri odvracaní hrozby Helvéťanov hľadajúcich si nové sídla a následnej vojny s germánskym Ariovistom (1. kniha). Pokračuje vojnou proti severným Nerviom a Belgom (ktorých

už v druhej vete Zápiskov vyhlasuje za najudatnejších), príčinou ktorej bola ich nespokojnosť so zmenou pomerov v Galii a s prezimovaním légií mimo provincie (2. kniha). Podobné pohnútky viedli k odporu a k následnej porážke aj prímorských Venetov a okolitých kmeňov (3. kniha). V ďalšom roku Caesar porazil a vybil germánskych Usipetov a Tenkterov, ktorí prešli cez Rýn pod tlakom Svébov, vybral sa na prvú výpravu za Rýn a prvú výpravu do Británie (4. kniha), ktorú dovŕšil nasledujúceho roku. Vtedy však už musí čeliť aj stále znova sa objavujúcim ohniskám vzbúr (5. kniha). Tie pokračujú aj naďalej. Caesarovo vojsko síce pokoruje Menapiov a Treverov a Caesar sa vyberie aj na druhú výpravu za Rýn, ale odboj sa rozrastá. Pred záverečné vyvrcholenie vkladá Caesar spomínaný exkurz o živote Galov a Germánov (6. kniha). Siedma kniha sa venuje celogalskému povstaniu a jeho porážke.

Tak ako udalosti v Galii vyvrcholili celogalským Vercingetorixovým povstaním, je toto povstanie aj vrcholom Caesarovho literárneho diela. V jednotlivých knihách sa postupne množia známky vzrastajúcej nespokojnosti Galov, poukazy na ich pretrvávajúcu lásku k slobode. Úplne hmatateľnou, takmer hlavnou sa táto línia stáva od začiatku piatej knihy, po opise Dumnorixovho odboja a jeho smrti (4. kniha) a na začiatku siedmej knihy sa ocitáme v ohni galskej pomsty, ktorý vzbĺkol vyvraždením Rimanov v meste Cenabum. Po začiatočných Caesarových úspechoch dochádza k úplnému fiasku pri Gergovii. Iba s najvyšším úsilím sa podarí zjednotiť légie na obliehanie Alesie, kde Rimania bojujú na dvoch frontoch proti drvivej prevahe nepriateľa. Až do posledných odsekov je čitateľ v napätí, ako sa skončia boje, kde všetko závisí od taktiky, od schopností veliteľov a od osobnej statočnosti vojakov. Po víťazstve v boji venuje Caesar jeho konečnému efektu – dobrovoľnému podrobeniu sa šľachetného Vercingetorixa – v pôsobivom kontrapunkte len zopár lakonických viet. Konečnú úľavu poskytnú čitateľovi záverečné vety knihy o zvyčajnom rozmiestňovaní légií do zimných táborov.

Aktérmi deja Zápiskov o vojne v Galii sú rímski vojaci, centurióni, legáti a celé galské a germánske kmene s ich náčelníkmi, vodcami, kráľmi. Caesar ich zobrazuje nanajvýš objektívne, hoci možno trocha jednostranne – z vojenského hľadiska. Hlavným hodnotiacim kritériom mu je statočnosť prejavená odvahou v boji a vernosťou. Rimanov neidealizuje, nezatajuje ani strach vojakov (pri Vesontione), vyzdvihuje mimoriadne odvážne činy jednotlivcov, a to aj prostých vojakov, nešetrí chválou na úspešných dôstojníkov (Tita Labiena, Quinta Ciceróna, Publia Crassa), ale nezatracuje a neobviňuje ani Tituria Sabina za tragický neúspech.

Aj jednotlivé národy a kmene charakterizuje z hľadiska vojenského.

Typický je jeho názor, vyjadrený už v úvodnej kapitole prvej knihy a pravidelne sa opakujúci, že čím sú kmene vzdialenejšie od rímskeho územia, od „civilizácie", tým sú bojovnejšie a statočnejšie. Vlastne tak rozvinul myšlienku formulovanú po prvý raz Poseidoniom, ktorý ju aplikoval na rímske dejiny, že prepych a zjemnenosť sú príčinou mravného úpadku. V rímskom chápaní to znamenalo predovšetkým stratu bojovného ducha. S obdobným stanoviskom sa stretávame i neskoršie, napríklad v Tacitovej Germánii, kde už autor stavia do protikladu zhýralých Rimanov a bojovných Germánov.

Rovnaké hodnotiace kritérium ako na Rimanov aplikuje Caesar aj na galských a germánskych náčelníkov, vodcov, čím sa však dostal do rozporu. Na jednej strane stáli poddaní Galovia, verní spojenci Ríma, na druhej strane odbojný nepriateľ, ktorému však veľkoryso neupiera právo na túžbu po slobode, ktorá, ako sám píše, je ľuďom vrodená, a navyše si u nich váži odvahu a udatnosť v boji. Výsledok je, že hoci chváli vernosť a zasa často prehnane vykresľuje spupnosť nepriateľa, vzbudzuje autor väčšiu úctu a sympatiu čitateľa napríklad k Dumnorixovi, ktorého smrť pôsobí až pateticky, alebo k hrdému mužovi a vynikajúcemu vojvodovi Vercingetorixovi, než k Divitiacovi, ktorý vystupuje jednostaj na kolenách a plačky prosiaci.

Caesar vystihol aj slabé stránky nepriateľa vyplývajúce z jeho národnej povahy: vznetlivosť, výbušnosť, malú rozvahu, podceňovanie nepriateľa, malú húževnatosť, rýchle podliehanie pesimizmu, svárlivosť a závistlivosť, ľahké podliehanie zmäkčilosti.

Hlavnou postavou diela je sám Caesar. Autor, hoci o sebe píše v tretej osobe, sa predsa nevyhol istej idealizácii vlastného portrétu. Na druhej strane mu však musíme priznať, že neskĺzol do takej zjavnej samochvály ako Cato Starší, ani si nenárokoval nejaké božské posvätenie a vyvolenie, ako urobil vo svojom životopise Sulla. Charakterizuje sa nepriamo, prostredníctvom činov, rečí, rozhodnutí, zriedkavo úvah, chválu prenecháva čitateľovi.

Prvoradé sú jeho vojvodcovské kvality: je výborný taktik, vie využiť moment prekvapenia, každú slabosť nepriateľa, každú výhodu terénu. Vie si však i priznať neúspech, ale nikdy nepokladá vec za stratenú. Ako veliteľ je vzorom. Vojaci ho milujú, znáša s nimi ochotne všetku nepohodu, a keď treba, zasiahne do najprudšieho boja sám. Priateľov ochraňuje, nepriateľov sa snaží najprv získať diplomaciou, až potom príde na rad boj. K porazeným je zväčša láskavý, ale keď to pokladá za nevyhnutné ako odstrašujúci príklad alebo na potrestanie vierolomnosti, vie byť nemilosrdný a tvrdý, ba v prípade Usipetov a Tenkterov neváha na dosiahnutie cieľa porušiť „medzinárodné právo", zajať náčelníkov, ktorí prišli rokovať, oboriť sa na nepripravené zástupy a zmasakrovať ich.

Z jazykovej a štylistickej stránky sú Zápisky o vojne v Galii mimoriadne dielo. Štýl je vecný, jasný, bez príkras a ozdôb. Niet v nich jediného nadbytočného, nefunkčného slova. Vety sú síce dlhé, ale prehľadné a zrozumiteľné. Slovná zásoba je etymologicky priezračná, vskutku klasická. No pri tom všetkom celok nepôsobí suchopárne a bezkrvne. Caesar majstrovsky narába všetkými klasickými prostriedkami latinskej skladby. Striedaním súvetí priraďovacích s podraďovacími a hlavne primeraným využívaním absolútnych a infinitívnych väzieb dosahuje v súlade s kompozíciou tu pokojný tok rozprávania, tu zas vzrušený opis boja. Napríklad pri opise bitky s Nerviami (II, 25) zodpovedá jeden odsek jednej vete, v ktorej sú všetky súčasne v zmätku prebiehajúce činnosti vyjadrené ablatívmi absolutnými. Takýto štýl je príčinou zdanlivého paradoxu: pre ich jasnosť môže Caesarove Zápisky porozumieť aj začiatočník, ale pre svedomitého prekladateľa sú náročným orieškom.

So snahou o najvyššiu mieru vecnosti súvisí i to, že Caesar nerozpráva udalosti v prvej osobe, ale ako nezúčastnený pozorovateľ. Týmto spôsobom dosiahol aj zdanie úplnej objektivity. A objektivita či miera objektivity a pravdivosti je jednou z najčastejšie pertraktovaných otázok okolo jeho diela. Prevláda pritom názor, že bolo motivované hlavne úsilím zdôvodniť a ospravedlniť svoje činy a preslávi svoje úspechy. Uviesť všetky argumenty za a proti týmto názorom nie je v medziach našich možností ani naším cieľom. Isté však je, že vojnové akcie v Galii nepotrebovali pre obyčajných Rimanov nezapletených do politických zápasov, uznávajúcich za samozrejmé právo silnejšieho (najmä vlastné), nijaké špeciálne zdôvodnenie, ak už ponecháme bokom materiálne zisky. Treba mať tiež na pamäti, že v Caesarovom vojsku v Galii slúžilo dosť príslušníkov rodín jeho politických neprajníkov, ba odporcov, napríklad syn triumvira Publius Crassus či brat Marca Tullia Ciceróna Quintus. Títo ako priami účastníci vojen by určite usvedčili Caesara zo lživého alebo prekrúteného opisu udalostí. Galské zápisky sú z hľadiska faktografického nanajvýš pravdepodobne presným opisom udalostí, ale pozorný čitateľ môže nájsť stopy, kde ho autor majstrovsky vedie k tomu, aby priaznivo usudzoval aj o ňom.

V čom teda spočíva jedinečnosť Caesarovho literárneho odkazu? Caesar nazval svoje dielo Commentarii, čím sa úmyselne zaradil do zástupu autorov, ktorí chceli objasniť, ospravedlniť a propagovať svoju činnosť. Ak je táto línia do istej miery v zhode so Zápiskami o občianskej vojne, Zápisky o vojne v Galii, aj keby sme im priznali všetku pripisovanú tendenčnosť, rámec tohto žánru podstatne prevyšujú tým, že majú informatívnu, poznávaciu hodnotu, ako aj tým, že sú vlastne primárnym historickým prameňom. A to nielen vzhľadom na dnešné publikum, pre nás má koniec koncov túto hodnotu každé dielo, ktoré pretr-

valo takmer dvetisíc rokov, ale aj pre Caesarových súčasníkov. Pre nich bolo územie za Alpami, nehovoriac už o Británii a zarýnskej Germánii, neznámou až bájnou drsnou krajinou, kde bývajú diví barbari.

Spôsobom spracovania zas prevyšujú Caesarove Zápisky dobové, ale aj mnohé neskoršie uznávané historické diela. Caesar sa vyhol nielen obľúbenému beletrizovaniu dejín, ale v Zápiskoch o vojne v Galii aj v najvyššej možnej miere zaujatosti a tendenčnosti, ktorá bola pre rímsku historiografiu písanú Rimanmi typická. Kým diela jeho predchodcov boli silne poznačené vlasteneckým zápalom, v dielach jeho súčasníkov a nasledovateľov je napriek proklamovanému prístupu „sine ira et studio" zrejmá na jednej strane nostalgia za republikou, ktorá skresľuje zobrazovanú realitu, na druhej strane otvorené pochlebovanie cisárskemu dvoru.

Úplne mimoriadne je Caesarovo dielo po stránke jazyka a štýlu. Jeho čistá, vecná, kultivovaná latinčina je vo výraznom protiklade k prevládajúcej pompe aziatizmu jeho súčasníkov, k pátosu tzv. nového slohu klaudijsko-vespasianovskej literatúry, ale aj k manieristickému archaizmu a vyumelkovanému rétorizmu nasledujúcich storočí.

Vďaka životopiscom, ale aj vďaka takému proticaesarovskému, resp. protityranskému dielu, akým je Lucanov epos o občianskej vojne Pharsalia, tešiaci sa po celý stredovek i v novšej dobe veľkej obľube, pretrvala Caesarova sláva veky. Nedá sa však povedať, že by Caesarovo literárne dielo malo taký istý osud ako jeho autor.

Caesarovi súčasníci si vysoko cenili jazyk a štýl Zápiskov, zdá sa však, že ich pokladali len za akúsi zbierku materiálu pre historikov, ako o tom svedčí predslov Aula Hirtia k ôsmej knihe alebo Cicerónovo hodnotenie v Brutovi: „Zápisky sú skutočne obdivuhodné, lebo sú nestrojené, prirodzené a pôvabné, bez akejkoľvek umelej ozdoby. Zamýšľal poskytnúť látku iným historikom a možno sa zavďačil neschopným, ktorí budú môcť prirobiť k jeho materiálu vyumelkované rečnícke ozdoby, no rozvážnych ľudí od písania odradil, pretože nič nepôsobí lepším dojmom v histórii ako jednoduchosť, jasnosť a stručnosť."

Chvála Caesarovho vyjadrovacieho, rečníckeho umenia, jeho jazykovej čistoty sa opakuje u mnohých ďalších gramatikov a encyklopedistov, ale už u spisovateľov takmer nasledujúcej generácie niet zmienky o jeho Zápiskoch. Tacitus aj Quintilianus hodnotia Caesara rečníka, gramatika a básnika, ale nie historika. Z neskorších dejepiscov mal, zdá sa, aký-taký vplyv na Cassia Dióna (3. storočie n. l.), ale Orosius (5. storočie), stredoveká autorita na antické dejiny, čerpal opis galských vojen zo Suetonia.

Caesarovo historické dielo vďačí zrejme za to, že sa zachoval jeho rukopis, vlasteneckému cíteniu neskorších obyvateľov jeho Galie, podob-

ne ako Catullus sa zachoval vo Verone alebo Tacitova Germania a Ammianus Marcellinus v Nemecku. Mimo územia Francúzska patril Caesar v stredovekých katalógoch k autorom vyskytujúcim sa zriedkavejšie. Jeho Zápisky o vojne v Galii sa často pripisovali Iuliovi Celsovi.

Ani v renesancii, ktorá postavila na piedestál Ciceróna a ním sprostredkovaný ideál „humanity", sa nestal Caesar obľúbeným autorom, aj keď sa jeho dielo dožilo textovej úpravy a pomerne skorého vydania tlačou. Prvý ho vydal Johannes Andreas de Buxis roku 1469 v Ríme.

Až na prelome 18. a 19. storočia, v období búrlivých spoločenských premien i grandióznych vojenských výprav, si našiel Caesar obdivovateľov predovšetkým vojenského umenia medzi slávnymi vojvodcami: čítaval ho Napoleon, ale aj Suvorov. V 19. storočí dosiahol aj uznanie, dokonca priam glorifikáciu. Dodnes má jeho dielo obrovský význam ako primárny historický prameň, ale napríklad aj pre keltskú lingvistiku. Okrem toho poslúžili Caesarove Zápisky ako prvý školský text mnohým generáciám na svete. Avšak Caesar–literát, spisovateľ napriek tomu, alebo práve preto, ešte vždy nedosiahol ocenenie, aké si jeho dielo naozaj zaslúži.

Dnes, v ére bažiacej po nových a nových informáciách, v uponáhľanom období, ktoré miluje stručnosť, výstižnosť, vecnosť aj napätie a pohŕda l' artpourl' artistickými ozdobami, má Caesarovo dielo konečne príležitosť nájsť si vďačných čitateľov, ktorým poskytne možnosť lepšie pochopiť Caesara-hrdinu a spoznať a oceniť aj Caesara-spisovateľa.

Alexandra Mallá-Dekanová

PRVÁ KNIHA

GALIA A JEJ OBYVATELIA

1/ Celá Galia sa delí na tri časti: jednu z nich obývajú Belgovia, druhú Akvitáni a tretiu tí, ktorí sa sami vo vlastnej reči volajú Kelti, no my ich nazývame Galmi. Každý z týchto národov má inakšiu reč, inakšie zvyky a inakšie zákony. Galov od Akvitánov oddeľuje rieka Garumna, od Belgov Matrona a Sekvana.

Najudatnejší zo všetkých sú Belgovia. Bývajú totiž najďalej od jemnejšieho spôsobu života rímskej provincie a iba málokedy k nim chodia cudzí kupci a dovážajú tovar, ktorý oslabuje odolnosť. Okrem toho susedia s Germánmi, čo bývajú za Rýnom, a ustavične s nimi vedú vojnu. Preto aj Helvéťania vynikajú udatnosťou nad ostatnými Galmi. Veď takmer každý deň bojujú s Germánmi, keď ich alebo odrážajú od svojho územia, alebo sami vedú vojnu na ich území.

Tá časť územia, kde bývajú Galovia, ako sme povedali, sa začína pri rieke Rhodane, je ohraničená riekou Garumnou, Atlantickým oceánom a územím Belgov, na strane Sekvanov a Helvéťanov dotýka sa aj rieky Rýna a smeruje na sever.

Územie Belgov sa začína od najvzdialenejších hraníc Galie, siaha až k dolnému toku Rýna a ťahá sa na severovýchod.

Akvitánia sa rozprestiera od rieky Garumny k Pyrenejam a k tomu úseku Atlantického oceána, ktorý je pri Hispánii; ťahá sa na severozápad.

2/ U Helvéťanov bol najvznešenejším a najbohatším mužom Orgetorix. Za konzulátu Marca Messalu a Marca Pisóna z túžby po vláde zosnoval sprisahanie šľachty a nahovoril občanov, aby sa so všetkým vysťahovali zo svojho územia, lebo je vraj veľmi ľahké zmocniť sa vlády nad celou Galiou, keďže udatnosťou všetkých prevyšujú. Na to ich nahovoril tým ľahšie, že Helvéťanov zo všetkých strán zvierajú prirodzené prekážky: z jednej strany veľmi široká a hlboká rieka Rýn, ktorá oddeľuje územie Helvéťanov od Germánov, z druhej strany veľmi vysoké pohorie Jura, ktoré je medzi Sekvanmi a Helvéťanmi, a z tretej strany Lemanské jazero a rieka Rhodanus, ktorá oddeľuje našu provinciu od Helvéťanov. Preto sa nemohli púšťať na dlhšie výpravy ani susedom tak ľahko vypovedať vojnu. A to veľmi trápilo ľudí túžiacich po boji. Vzhľadom na svoju ľudnatosť i na slávu, čo si získali vo vojne udatnosťou, boli tej mienky, že územie dvestoštyridsať míľ dlhé a stooosemdesiat míľ široké je pre nich tesné.

3/ Pre tieto okolnosti a pod Orgetorixovým vplyvom sa Helvéťania rozhodli urobiť všetky prípravy na odchod: nakúpiť čo najviac záprahov a vozov, obsiať čo najväčšiu plochu polí, aby im na ceste stačila zásoba obilia, a zabezpečiť pokoj a priateľstvo s najbližšími kmeňmi. Nazdávali sa, že na prípravy im postačia dva roky; zákonom určili odchod na tretí rok. Orgetorix si vzal na starosť rokovanie so susednými kmeňmi. Na ceste nahovoril sekvanského Castica, Catamantaloedovho syna, aby sa vo svojom kmeni zmocnil vlády, ktorú mal predtým jeho otec. Jeho otec bol totiž veľa rokov kráľom v Sekvansku a senát rímskeho národa ho nazval priateľom. Takisto nahovoril aj Divitiacovho brata, heduánskeho Dumnorixa, ktorý v tom čase zaujímal popredné miesto vo svojom kmeni a v ľude bol veľmi obľúbený, aby sa pokúsil o to isté, a dal mu svoju dcéru za ženu. Dokázal im, že zámer sa dá veľmi ľahko uskutočniť, lebo je rozhodnutý prevziať moc v kmeni: niet vraj pochybnosti o tom, že Helvéťania sú najmocnejší v celej Galii. Ubezpečil ich, že im svojím bohatstvom a vojskom pomôže dostať sa k vláde. Pod vplyvom jeho reči sa zaviazali čestným slovom a prísahou a vyslovili nádej, že len čo prevezmú vládu doma, zmocnia sa celej Galie spojenými silami troch najmocnejších národov.

4/ Tento plán ktosi vyzradil Helvéťanom. Podľa svojich zvykov donútili Orgetorixa zodpovedať sa pred súdom v putách. Odsúdeného mal stihnúť trest upálením. V deň, určený na súdne rokovanie, Orgetorix odvšadiaľ zhromaždil všetkých svojich poddaných, asi desaťtisíc ľudí, a doviedol ta aj všetkých svojich klientov a dlžníkov, ktorých